

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

УДК 346.543

Р. П. БОЙЧУК,

кандидат юридичних наук, завідувач відділу правового забезпечення галузевого інноваційного розвитку НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Досліджено основні засади інвестиційного права та інвестиційної політики України, її нормативно-правового забезпечення та вплив інтеграційних процесів, що відбуваються останнім часом у світі.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційне право, інвестиційна діяльність.

Постановка проблеми. Упродовж більш як двох десятиліть Україна накопичувала досвід інвестиційної діяльності, її правової регламентації; проводила активну політику зі створення ефективного внутрішнього інвестиційного ринку, залучення іноземного капіталу в країну; міняла стратегію і тактику управління інвестиційними процесами, але і до цього дня, на наш погляд, вона не змогла виробити дієві, адекватні сьогодні інвестиційні державні регулятори.

Це є очевидним, адже при всьому тому, що країна багата всілякими природними ресурсами, такими необхідними для економіки на внутрішніх та зовнішніх ринках, Україна й досі не розробила ефективні стимулюючі важелі для встановлення міжнародної співпраці, а також існує безліч проблем в інвестиційному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового регулювання інвестиційної діяльності присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: Д. В. Задахайло, В. К. Мамутов, О. П. Подцерковний, С. В. Глібко, В. А. Устименко, В. С. Щербина, О. М. Вінник, М. П. Лукінська тощо.

Метою цієї статті є аналіз системи джерел правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні та становлення інвестиційного права протягом незалежності.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняному законодавстві дано декілька визначень поняття «інвестиції». Цей термін та його похідні зазначаються у: 1) Податковому кодексі України; 2) Господарському кодексі України; Бюджетному кодексі України від 08.07.2010 р. № 2456-VI; 3) Законі України від 18.09.1991 р. № 1560-XII «Про інвестиційну діяль-

ність»; 4) Законі України від 15.03.2001 р. № 2299-VI «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)»; 5) Законі України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР «Про режим іноземного інвестування»; 6) Законі України від 15.07.1999 р. № 977-XIV «Про внесення змін до деяких законів України з метою стимулювання інвестиційної діяльності»; 7) Законі України від 23.02.2006 р. № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок»; 8) Законі України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та інших нормативно-правових актах.

Інвестиції є капіталом, власністю в різних видах і формах, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Будь-яка інвестиція є об'єктом права власності, що зумовлює важливість інституту власності для визначення юридичної суті інвестицій. Закони України «Про інвестиційну діяльність» [1], «Про режим іноземного інвестування» [2] визначають поняття інвестиції в широкому значенні: «всі види майнових та інтелектуальних цінностей...». Такими цінностями можуть бути: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів); рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); майнові права інтелектуальної власності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою,

ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності. Такі цінності повинні бути не вилучені з обороту або не обмежені в обороті відповідно до законів України.

У міжнародному праві, як і у праві України, поняття «іноземні інвестиції» розглядається як окрема правова категорія, що включає комплекс матеріальних цінностей і майнових прав, зареєстрованих державою як іноземна інвестиція.

В умовах глобалізації економіки і фінансів суттєвого значення набуває залучення інвестицій на міжнародних фінансових ринках, які є надзвичайно диверсифікованими і конкурентними для позичальників. Необхідність такого залучення пояснюється тим, що більшість країн мають обмежені внутрішні інвестиційні ресурси.

Існує багато шляхів залучення іноземного капіталу для інвестування економіки країни. Найважливішими з них є:

- кредити, позики та гранти міжнародних фінансових інституцій, країн, державних установ, міжнародних фондів, експортних агентств, банків тощо;
- прямі інвестиції через створення підприємств з іноземним капіталом, у тому числі спільних підприємств;
- портфельні інвестиції шляхом продажу іноземним резидентам і нерезидентам цінних паперів [3].

Міжнародна інвестиційна діяльність зумовлюється експортом інвестиційного капіталу за кордон у грошовій або товарній формі з метою одержання прибутку і розширення економічного впливу.

За характером власності вивезений капітал може бути державним і приватним [4].

Розвиток сучасної економіки неможливий без іноземних капіталовкладень, що зумовлює збільшення ролі міждержавної співпраці в галузі іноземних інвестицій і їх правового регулювання. Майже всі країни світу спрямовують свої зусилля на підвищення інвестиційної привабливості іноземних інвестицій та збільшення їх обсягів у національну економіку. Міжнародний рух капіталу – однобічне переміщення за кордон цінностей певної вартості в товарній чи грошовій формі з метою отримання прибутку чи підприємницької вигоди [5, с. 21].

Основою експорту (вивозу) капіталу за кордон є розвиток і поглиблення міжнародних економічних, політичних, культурних та інших відносин між країнами, процеси інтернаціоналізації виробництва. Проте необхідно враховувати і причини, які зумовлюють міжнародний рух капіталу, що, у свою чергу, дасть можливість визначити ті чинники, які можуть забезпечити конкурентоспроможність національного

законодавства щодо регулювання іноземних інвестицій. До таких причин належать:

- відмінності у витратах виробництва;
- бажання обійти тарифні і нетарифні обмеження;
- бажання захистити свій капітал від інфляції;
- непередбачуваність економічної і політичної ситуації в країні;
- прагнення на довгий період забезпечити задоволення своїх економічних, політичних та інших інтересів на території тієї чи іншої країни.

Але, як правило, основною умовою експорту (вивозу) капіталу за кордон є його відносний надлишок. Це знаходить прояв у насиченні внутрішнього ринку такою кількістю капіталу, коли його застосування на національному поприщі не приносить прибутку або веде до його зменшення. Пошук сфер прибуткового вкладення капіталу штовхає за межі національної економіки.

З іншого боку, завжди є країни, в яких відчувається дефіцит інвестиційних ресурсів, капіталу в грошовій формі. Також країни можуть прагнути залучити іноземні технології в національне виробництво, підвищити його науково-технічний і технологічний рівень, здійснити структурну перебудову високотехнологічних галузей у напрямі експорту. Причиною ввезення капіталу може бути і намагання країн вирішити за допомогою іноземного капіталу проблеми зайнятості населення, особливо коли відчувається напруження на ринку праці [4].

Отже, основною причиною міжнародного руху капіталу виступають відмінності в обсязі отриманого прибутку, доступі до технологій тощо. Поряд з цим діють і інші чинники, на яких акцентують увагу різні теорії: теорія ринкової влади С. Хаймера – суб'єкт інвестиційної діяльності, який вивозить капітал, керується прагненням домінувати на ринку та досягнути ринкової влади. Закордонне інвестування здійснюється з метою придушення конкуренції і збереження контролю над ринком. Практикуються і так звані «захисні інвестиції»: створення за кордоном виробничих потужностей, що є мало не збитковими, зі свідомою метою підризу позицій конкурентів на цих ринках. Концепція технологічного нагромадження розглядає міжнародний рух капіталу як наслідок розвитку технології, інноваційного процесу. Фірма створює нові технології з метою закріплення контролю і власності на основі своїх специфічних технологічних переваг.

Глобалізація ринків на тлі існуючої конкуренції між учасниками світового фінансового ринку за місця в економічній системі торгівлі й іноземних інвестицій веде до нормативної конкуренції в галузі (господарського) комерційного права.

Інвестори здійснюють пошук місць виробництва, поширення, дослідження і розробки тільки на основі критеріїв ефективності. Можливість доступу до світового ринку впливає на держави. Вони повинні надати інвесторам такі правові системи, які б пропонували стабільність, свободу і захист інвестицій. Тому однією з основних функцій держави повинна бути роль свого роду «постачальника системи», яка змогла би притягнути інвестиції.

Сучасна модель економіки України передбачає постійну взаємодію вітчизняних господарюючих суб'єктів з інвесторами передусім високорозвинених зарубіжних країн.

Це зумовлює необхідність вивчення питань регулювання інвестиційної діяльності в найбільш розвинутих країнах. А враховуючи умови членства в СОТ (Світовій організації торгівлі), євроінтеграційні процеси, зокрема асоціації України з ЄС та створення зони вільної торгівлі, найбільш актуальним є досвід США, ЄС та, зокрема, Великобританії, Німеччини і Франції. Це країни, економічні стратегії розвитку яких могли б нині послужити наочним прикладом для української держави.

США виокремлюються потужною законодавчою системою з вираженою децентралізацією функцій правового регулювання інвестиційної діяльності. Інвестиційний клімат США є досить яскравим і привабливим. Ця країна знаходиться на першому місці за обсягами залучення іноземного капіталу в економіку своєї країни. З метою розвитку економіки всієї держави законодавством США покладено на регіональні органи влади не менше обов'язків у частині стимулювання припливу інвестицій у країну, чим на державну владу в цілому. Штатам і місцевим органам влади надана виняткова самостійність для економічного розвитку «своєї» території та в підтримці власного бізнесу, а також експорту товарів і послуг; залучення іноземного підприємницького капіталу і відповідно контролю за іноземним інвестором; заохочення зростання власного господарства і проведення стимулюючих акцій у сфері фіскальної політики і т. д. Кінець кінцем, попри те, що ці чинники сьогодні сприяють лише наростанню конкуренції між штатами США, саме відкритість ринків, на наш погляд, і дала величезний імпульс у розвитку американського законодавства в галузі інвестицій у другій половині ХХ ст.

Таким чином, американська господарська практика в галузі регулювання інвестиційної діяльності більшою мірою орієнтована на реалізацію принципів економічної свободи і економічного лібералізму, ніж на серйозне пряме втручання в економічний процес,

яке традиційно розглядається як їх неприпустиме обмеження.

Основними методами регулювання інвестиційної діяльності у Великобританії, Франції, Німеччині і Японії виступають:

- регулювання (підтримка або обмеження) загального обсягу капіталовкладень (це головний метод управління інвестиційним процесом, здійснюваний через політику позикового відсотка, грошову, податкову і амортизаційну політики);

- вибіркове стимулювання капіталовкладень у певні підприємства, галузі і сфери діяльності через кредитні і податкові пільги, наприклад за допомогою інвестиційного кредиту;

- пряме адміністративне втручання в інвестиційний процес із метою введення або виведення певних виробничих потужностей шляхом узгодження планів і дій найбільших корпорацій.

Схожість цих методів у регулюванні інвестиційних процесів цих держав пояснюється тим, що вони характерні для розвиненіших країн, де ринкова економіка вже зміцніла і продовжує розвиватися.

Проте є і ряд відмінностей у формах регулювання інвестиційного механізму.

Так, наприклад, як характерні риси англійської інвестиційної моделі можна виділити такі відмінності: відсутність єдиного закону, що регулює інвестиційну діяльність у Великобританії; регулювання діяльності професіоналів фондового ринку максимально відокремлене від держави; строга відповідальність за ефективність реалізації інвестицій і витрачання на всіх рівнях; прийняття і реалізація інвестиційних рішень здійснюються на позабюджетній (приватній) і поворотній основі; спрямованість системи регулювання інвестиційної діяльності на захист прав власників капіталу і на забезпечення найбільш безперешкодного і швидкого капіталонакопичення в інтересах власників капіталу і, кінець кінцем, на розвиток виробництва і зростання споживання; жорстка конкуренція між окремими учасниками фінансового ринку і т. д.

Дуже важливе значення в регулюванні інвестиційної діяльності Великобританії мають інвестиційні компанії – трасти, правовою основою існування яких є обмежена відповідальність, а основною метою виступає ефективне об'єднання дрібних інвестицій у великі. Крім того, уся система регулювання інвестиційної діяльності Великобританії спрямована в першу чергу на захист правоволодільців капіталу і на забезпечення найбільш безперешкодного і швидкого капіталонакопичення в інтересах власників капіталу і, кінець кінцем, на розвиток виробництва і зростання споживання.

У регулюванні інвестиційної діяльності Німеччини, також як і у Великобританії, особливе місце відводиться інвестиційним компаніям, діяльність яких регулюється Законом про інвестиційні компанії (1970 р.).

За німецькими законами інвестиційні компанії є кредитними установами, і на них розповсюджуються всі законодавчі норми, які відносяться до кредитних установ. Указана схема організації колективних інвестицій у Німеччині дуже схожа на схему функціонування трасту у Великобританії. Основна відмінність між ними – вимога німецького закону в тому, щоб управляюча компанія в обов'язковому порядку була кредитною організацією і підпадала б під сферу дії банківського регулювання і контролю. Як загальні відмінні риси німецької системи правового регулювання інвестиційної сфери можна виділити:

- відсутність єдиного закону й органу, що регулює інвестиційну діяльність у Німеччині;
- ускладнені умови проникнення на ринок нових фірм, що зменшує їх число і знижує можливості вибору для інвесторів;
- висока міра контролю, що забезпечує уряду максимальну зручність при здійсненні контрольних функцій;
- жорстке прогресивне оподаткування доходів господарюючих суб'єктів;
- строга система оподаткування надприбутків і податкових санкцій за недобросовісну цінову конкуренцію;
- низький рівень ризику втратити вкладені до інвестиційного фонду кошти;
- децентралізоване регулювання ринку цінних паперів і т. д.

Інвестиційне законодавство Німеччини, як нам здається, доки ще тільки знаходиться на шляху свого розвитку, оскільки раніше держава йому не приділяла особливої уваги.

У Франції, як і в попередніх трьох розглянутих нами країнах, єдиний спеціальний закон, що регулює іноземні інвестиції, теж відсутній.

Незважаючи на це, у країні діє система «попереднього повідомлення влади про наміри продовження термінів апробації», яка поширюється головним чином на інвесторів з країн, що не є членами Європейського Союзу, у разі їх участі в діяльності французької компанії. У законодавстві Франції також існує чітке розмежування між прямими та іншими іноземними капіталовкладеннями, що пояснюється застосуванням більше пільгового регулювання в стосунках останніх.

Причиною цього є те, що, незважаючи на значне спрощення процедури регулювання іноземних інвестицій у Франції, для більшості операцій, пов'язаних із здійсненням прямих інвестицій на її території, і далі потрібно попереднє повідомлення про наміри або попередній дозвіл.

У той же час не можна ігнорувати або не визнавати той факт, що іноземні інвестиції можуть справляти також і негативний вплив або навіть завдавати шкоди стійкому розвитку. Це відбувається, зокрема, якщо вони неконтрольованим і нерегульованим для приймаючої країни чином завдають збитки довкіллю, місцевим умовам життя і соціальним структурам країни перебування. Особливо в галузі розробки природних ресурсів, таких як нафта або руда, є численні приклади діяльності іноземних компаній, яка призводить до руйнування довкілля, традиційних умов життя або порушує здоров'я місцевих жителів. Ураховуючи це, завжди важливо забезпечувати, щоб інвестиції використовувалися належним чином і щоб потенційний збиток був відвернений. Це припускає ефективне регулювання з боку приймаючої держави, але і, з іншого боку, адекватні дії самих компаній або, залежно від обставин, відповідно держав їх походження і міжнародного співтовариства в цілому.

Висновки. Таким чином, на інвестиційну політику України і її нормативно-правове забезпечення сильний вплив здійснюють інтеграційні процеси, що відбуваються останнім часом у світі. Це є схожою ознакою в регулюванні інвестиційної діяльності в Україні і в зарубіжних країнах.

Проте є і деякі відмінності, які Україні варто було б урахувати на шляху формування ефективної інвестиційної моделі держави.

Наприклад, у США Україна могла б запозичити строгу систему контролю за інвестиційною діяльністю; у Японії – розбірливість у потенційних інвесторах; у Франції – політику зниження ризику вкладених до інвестиційних фондів грошових коштів; у Великобританії – ефективну пільгову політику; у Німеччині – систему «попереднього повідомлення влади» і т. д. Усе це дозволило б нашій державі найуспішніше влитися в систему світового господарства і зайняти своє місце серед експортно-імпортного обороту у світі. А єдиний політико-економічний курс у сфері розвитку іноземної інвестиційної діяльності, вживаний в усіх вищезазначених розвинених зарубіжних країнах, і зовсім повинен стати деяким «шаблоном» для України з метою формування ефективної системи інвестиційного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
2. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
3. Маслій В. Теоретичні аспекти застосування методу групувань в статистичному дослідженні процесу іноземного інвестування / В. Маслій // Екон. аналіз. – 2011. – Вип. 8, ч. 1. – С. 446–448.
4. Сутність, причини та основні форми міжнародного руху капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dismal-science.com/international-economics/24-sutnst-prichini-ta-osnovn-formi-mzhnarodnogo-ruhu-kaptalu.html>.
5. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К. : Наук. думка, 1998. – 390 с.

REFERENCES

1. Pro investytsiynu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 № 1560-KhII [On investment activity: Law of Ukraine of 18.09.1991 № 1560-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Data of Supreme Council of Ukraine*. 1991, N 47, st. 646 [in Ukrainian].
2. Pro rezhym inozemnoho investuvannia: Zakon Ukrainy vid 19 bereznia 1996 [On Foreign Investment Law of Ukraine on March 19, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady. – Data of Supreme Council of Ukraine*. 1996. – № 19. – 302 [in Ukrainian].
3. Maslii V. (2011) Teoretychni aspekty zastosuvannia metodu hrupuvan v statystychnomu doslidzhenni protsesu inozemnoho investuvannia [The theoretical aspects of the method classified in a statistical study of the process of foreign investment]. *Ekonomichnyi analiz. – Economic analysis*. V. 8. Ch. 1. 446–448 [in Ukrainian].
4. Sutnist, prychyny ta osnovni formy mizhnarodnoho rukhu kapitalu [Essence, causes and basic forms of international capital flows]. *dismal-science.com*. Retrieved from <http://dismal-science.com/international-economics/24-sutnst-prichini-ta-osnovn-formi-mzhnarodnogo-ruhu-kaptalu.html> [in Ukrainian].
5. Hubskiy B. V. (1998) *Investytsiini protsesy v hlobalnomu seredovyshchi [Investment processes in a global environment]*. Kiev. Nauk.dumka. [in Ukrainian].

Р. П. БОЙЧУК

кандидат юридических наук, заведующий отделом правового обеспечения отраслевого инновационного развития НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРАВА УКРАИНЫ

Исследованы основные принципы инвестиционного права и инвестиционной политики Украины, ее нормативно-правового обеспечения и влияние интеграционных процессов, происходящих в последнее время в мире.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционное право, инвестиционная деятельность.

R. P. BOICHUK

Candidate of Legal Science, Head of Legal Framework of Industry-Specific Innovation Development
Department of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine

SOME PROBLEMS OF FORMATION OF INVESTMENT LAW OF UKRAINE

Problem setting. Ukraine has been accumulating experience in a sphere of investment activity, its legal regulation; running an active policy to create an effective inner investment market, attracting foreign capital to the country; it's been changing strategy and tactics of investment process management, however, in our point of view, it hasn't managed to create effective, adequate to modern time state regulators.

Analysis of recent researches and publications. D. V. Zadyhailo, V. K. Mamutov, O. P. Podtserkovnyi, S. V. Glibko, V. A. Ustymenko, V. S. Shcherbyna, O. M. Vinnyk, M. P. Lukinska etc. devoted their works to investment activity regulation.

A target of research in this paper is an analysis of sources of investment activity legal regulation in Ukraine as well as development of Investment Law during independence time.

The paper's main body. Development of modern economy is impossible without foreign capital contributions that cause growth of international cooperation role in the area of foreign investments and their legal regulation. Nearly all the states of the world focus their efforts on growth of foreign investments investment attractiveness as well as enhancement of their volumes into national economy. International capital movement is a unidirectional movement of some kind of values in a form of goods or money abroad with the purpose of profit or business profit gaining.

The main reason for international capital movement is differences in the amount of profit gained, access to the technologies etc. Besides, there are other factors at which an attention is paid according to different theories: according to the market power theory of S. Hymer a subject of investment activity who exports the capital is oriented by the will to dominate on market and achieve a market power. Investment abroad is done with the aim to weaken the concurrent and save control over the market. So called «protection investments» are also used that means founding of sometimes even lossmaking manufactures abroad with an intention to weaken concurrents' position on these markets. The concept of technological accumulation explains international movement of capital as a consequence of technological and innovation process development. A firm creates new technologies with the aim of strengthening the control and property on the basis of its own technological preferences.

Conclusions and prospects for development. Consequently, the investment policy of Ukraine and its legal regulation are strongly influenced by international processes that take place at present time in the world. It's the common feature of investment activity regulation either in Ukraine or abroad.

However, there are some differences that are to be taken into account while creation of effective investment model for the country.

Key words: investments, investment law, investment activity.

Бойчук Р. П. Окремі проблеми становлення інвестиційного права України [Електронний ресурс] / Р. П. Бойчук // Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. – 2016. – № 1 (6). – Режим доступу: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Boichuk6.pdf>.